

Indledning

Præsident Bush har ubetvivleligt sat en ny dagsorden for USA.

Den diskuteres heftigt over hele verden, og det er vel naturligt at interessen har samlet sig om de dramatiske politiske og militære begivenheder, mens den økonomiske baggrund har stået i skyggen. Men den er vigtig, og formålet med denne bog er at belyse den.

De sidste år har vist at den megen tale om globalisering er vildledende.

'Globalisering' handler om 'globen' og den er rund. Derfor er der intet centrum, i hvert fald ikke på overfladen. Den økonomiske magt ses som spredt ud på en lang række ligeberettigede enheder, sådan som vi kender det fra idealbilledet af markedsøkonomien, med dens konkurrence mellem utallige producenter. Også på det politiske plan antydes en magtspredning. Staterne, med deres åbenbare styrkeforskelle, bliver mindre vigtige, fordi den frie økonomi undergraver politisk magt; det indgår også i denne diskurs at selskaberne bliver mere og mere kosmopolitiske.

Dette verdensbillede var og er forkert.

Den moderne økonomi er ikke en markedsøkonomi, men en kapitalisme. Markedet bestemmer ikke over kapitalen, det er omvendt kapitalen der bestemmer over markedet (har 'markedsmagt'), og dominansen er siden 1980 styrket i takt med at kapitalen er blevet koncentreret gennem fusioner og overtagelser og i stedse stigende grad samarbejder indbyrdes gennem konkurrencebegrænsende oligopolier og strategiske alliancer. Ser vi på finanskapitalen har den en et klart centrum, nemlig Wall Street og Federal Reserve; det globale renteniveau bestemmes ikke 'globalt', men i USA.

På det politiske plan er det siden 2001 blevet umisforståeligt at verden har et magtcentrum, og at det ligger i Washington. Intet tyder på at dette centrum undergraves af nogle globale 'markedskræfter', tværtimod har USA i adskillige år været fuldt beskæftiget med at tilpasse de globale økonomiske vilkår til sine behov, fx åbningen af Asien for amerikanske kapital i kølvandet på den Østasiatiske krise i 1997/98.

Hvis man vil forstå den økonomisk-politiske verden, er det derfor en god begyndelse at glemme alt om 'globalisering' og i stedet rette interessen mod de økonomiske magtkoncentrationer og mod USA.

Der er også en anden grund til at beskæftige sig med USA's politiske økonomi.

I midten af 1800-tallet indså en fremsynet økonom, at hvis man ville have et kig ind i Europas eller Amerikas fremtid, måtte man studere den engelske kapitalismes funktionsmåde. Da USA i dag er den stat, der har størst økonomisk magt, er det tilsvarende nærliggende at antage at den amerikanske model for kapitalismen er vores model om 10 eller 20 år; der kan allerede konstateres en betydelig afsmitning i Europa og Japan, hvis finansielle sektorer nærmer sig den amerikanske model (hvor børser og finansmarkeder betyder meget, almindelige banker lidt). På den anden side er det langt fra sikkert, for det amerikanske hegemoni synes mere skrøbeligt end 1800-tallets Britiske Imperium, jf. det afsluttende kapitel.

Bogen begynder med indenrigsøkonomien.

Kapitel 1 behandler Neokonomien, dvs. de neokonservatives lidet kendte økonomiske program for Amerika. Visionen er at omforme USA til et Ejerskabssamfund, hvor den enkelte i højere grad kontrollerer varetagelsen af sin alderdom og sundhed, børnenes uddannelse osv.; og det forudsætter at man ejer midlerne til denne varetagelse. Dette harmonerer med nyliberale idealer om 'frit valg', men er i sin gennemførelse langt mere radikal end hvad vi

kender fra fx Danmark. Målet skal nemlig opnås ved skattemæssigt at favorisere ejendom, hvilket betyder en omlægning af skatten fra kapital til arbejde. Det skal bedre kunne betale sig at være kapitalejer end at være arbejder. Idealet er en omformning af alle amerikanere til kapitalejere, praksis en massiv omfordeling fra de fattige til de rige.

Kapitel 2 betragter den amerikanske økonomi, set fra oven. Vi undersøger de (aktie)selskaber der styrer 90% af realøkonomien, og de banker og fonde der organiserer finanskapitalen. Det konstateres at sidstnævnte siden 1980 har fået langt større vægt og nu måske er lige så vigtig – kvantitativt set – som selskabskapitalen.

Kapitel 3 handler om Amerika, set fra neden. Det er en barsk historie. Siden 1980 har størstedelen af den amerikanske befolkning fået meget lidt ud af den økonomiske vækst; løn og typiske indkomster er kun steget marginalt, mens arbejdslivet er blevet mere stressende og usikkert. Den øgede velstand er gået til en ret begrænset gruppe af rige. Det eneste plus er en lav arbejdsløshed.

Kapitel 4 ser på den specielle amerikanske sammenhæng mellem økonomi og politik. Det store spørgsmål er hvordan det har været muligt i et demokrati – hvor flertallet jo bestemmer – at føre en økonomisk politik, der kun har gavnet et lille mindretal? Svaret er kapitalinteressernes dominans over den politiske proces.

Scenen skifter nu til udenrigsøkonomien.

Kapitel 5 omhandler USA's store og stigende underskud i dets samhandel med omverdenen. Det betyder at kineserne, japanerne og vi europæere gavmildt finansierer omkring 7% af USA's forbrug og investeringer, herunder Irak-krigen. Hvordan er det muligt? Svaret er Dollarens rolle som global super-valuta, for denne særstatus betyder at USA kan betale en del af sin import med papir, snarere end med eksportvarer.

Kapitel 6 redegør for de amerikanske multinationale selskabers betydning for den globale og den amerikanske økonomi. Desuden tages det meget omdiskuterede olie-tema op, bl.a. fordi oliens afregning i Dollars er væsentlig for denne valutas globale styrke.

Kapitel 7 afslutter med en historisk orienteret diskussion af USA's hegemoni. Gennem en sammenligning med det Britiske Imperiums økonomiske funktionsmåde søger jeg at afdække styrker og svagheder.

En kort *historisk oversigt* kan være gavnlig.

I modsætning til de øvrige krigsførende stater kom USA ud af 2. Verdenskrig med et intakt produktionsapparat. Landet stod for 50% af verdens BNP og 60% af industriproduktionen og besad derfor realøkonomisk globalt hegemoni.

Derfor gav den finansielle overvægt sig selv. Dollaren var absolut dominerende af den simple grund at man skulle have Dollars for at købe amerikanske varer, hvilket stort set var de eneste på markedet. Denne tilstand blev kodificeret i den såkaldte Bretton Woods aftale om efterkrigstidens internationale økonomiske system; her blev Dollaren ankeret for alle andre valutaer, og dens egen værdi – der altså ikke var til diskussion i 1945 – blev yderligere funderet i at Dollaren skulle kunne omveksles med guld i forholdet $\$35 = 1 \text{ ounce guld}$.

I løbet af 50'erne og 60'erne kom Europa og Japan til hægterne. De havde brug for færre Dollars til at købe i USA, og de kunne nu selv eksportere. Tørsten efter Dollars blev afløst af en overflod, og derfor begyndte omverdenen at drage fordel af at Dollars kunne omveksles med guld. Guldet fossede ud af USA og pressede Dollarens værdi. I den situation valgte præsident Nixon i 1971 at ophæve Bretton Woods ved at aflyse Dollarens guldløselighed. Nu var alle valutaer i princippet lige, men alligevel var Dollaren mere lige end de andre. Det skyldtes bl.a. at en række basisvarer, med olien i spidsen, stadig handlede i Dollars, så ville man købe disse varer, måtte man først have Dollars; derfor blev denne valuta global

reservevaluta eller super-valuta. I Kapitel 5 diskuteres det nærmere, hvordan dette system fungerer.

Lad os dernæst kaste et blik på den indre økonomiske udvikling i USA.

Frem til slutningen af 60'erne, i den såkaldte 'Gyldne Epoke', gik alt vel, med høje vækstrater og en betydelig stigning i levestandard for den almindelige amerikaner. 70'erne blev et vanskeligt årti, hvor væksten gik i stå og inflationen skød i vejret ('stagflation'), bl.a. grundet oliekriserne i 1973 og 1979. Sådan var det overalt i den vestlige verden, men USA havde det yderligere problem at produktiviteten stagnerede og profitterne faldt, så de amerikanske selskaber ikke længere kunne konkurrere med Europa og Japan på eksportmarkederne. Dette satte scenen for Reagan-revolutionen i 1980. En voldsom pengepolitisk stramning ('tight money') pressede renten i vejret; erhvervslivet havde ikke længere råd til at låne til investeringer, og derfor dykkede den amerikanske økonomi ned i en dyb depression i 1981/82, med kraftigt stigende arbejdsløshed. Men målet blev nået, nemlig at få tøjlet inflationen og lønningerne.

Reagan genvælges i 1984, og afløses i 1988 af Bush Senior, der også er republikaner. Reagan gennemfører en oprustning og sænker samtidig skatterne, hvilket giver et stort underskud på det offentlige budget, til trods for at de sociale udgifter reduceres. Økonomien dereguleres, således at selskaberne frit kan fusionere, og samtidig baner de friere forhold – samt den høje rente – basis for et vældigt opsving for den finansielle sektor; men realøkonomien er præget af moderat eller ringe vækst frem til 1992.

Demokraten Clinton bliver præsident i 1992 og han genvælges i 1996, men allerede i 1994 får republikanerne kontrol med Kongressen, så derefter er den økonomiske politik et kompromis mellem demokrater og republikanere. Clinton's topprioritet er at afvikle det offentlige underskud; det sker ved at øge skatterne marginalt, men især ved at nedruste, nu da den Kolde Krig er ophørt. 1995-2000 oplever USA en højkonjunktur, ikke mindst sammenlignet med problemerne i EU og stagnationen i Japan; efter mange års fald begynder reallønnen at vokse moderat, og aktiekurserne indleder en himmelflugt. Udenlandsk kapital strømmer til for at deltage i festen, og det styrker Dollaren. Det betyder også at USA's store og stedse stigende underskud i forhold til udlandet – fordi landets udgifter til import er større end indtægterne fra eksport – kan finansieres; underskud indebærer jo gæld, og den må dækkes ved at optage lån, dvs. tiltrække udenlandsk kapital.

I november 2000 vinder Bush Junior præsidentvalget, og hurtigt efter hans tiltræden brister boblen i Wall Street og USA oplever en kraftig recession, med fald i vækst, profitter og realløn, samtidig med at arbejdsløsheden stiger. (De sidste årtiers amerikanske konjunkturudsving er lette at huske, med lavkonjunktur – recession – i 1981, 1991 og 2001). Fra begyndelsen af 2003 er der atter kommet gang i økonomien, men et egentligt opsving har ladet vente på sig. Samtidig har Bush's oprustning og krigen mod terror, kombineret med betydelige skattelettelser, vendt Clinton's overskud på de offentlige budgetter til et stort underskud. Desuden slår underskuddet overfor udlandet hvert kvartal nye rekorder.

Økonomiske begreber og sammenhænge forklares hen ad vejen, og Ordforklaringen bag i bogen samler op. For at undgå at kapitlerne overlæsses med dokumentation om, hvor jeg har oplysningerne fra, er henvisningerne overvejende samlet i Kilder, også bag i bogen; omkostningen er den helt præcise henvisning. Listen over Litteratur kan måske give inspiration til videre læsning. Nogle af kapitlerne har været bragt i en tidligere version i netmagasinet www.kritiskdebat.dk og i Samfundsøkonomen.

Bogen handler overvejende om økonomi, men den er skrevet sådan at den skulle kunne forstås af ikke-økonomer med et alment kendskab til samfundsforhold. For ikke at komplicere tingene unødigt ser jeg stort på mange detaljer i nationalregnskabet.

Økonomi er kedeligt, har min yngste datter engang forklaret mig, men det gælder ikke emnet for denne bog. USA's økonomi ligner et drama, amerikanernes en tragedie. Men det er min vurdering, som læseren kan adskille fra de økonomiske kendsgerninger, der fremlægges. I øvrigt tilstræbes en neutral sprogbrug. Jeg undgår i-ordet om den amerikanske dominans, og i stedet for opdelingen af verden i 'udviklede lande' og 'udviklingslande' – der indbegriber at den moderne kapitalisme er idealet – foretrækker jeg den rent beskrivende opdeling i 'rige' og 'fattige' lande.

Tak til Erik Christensen, Jens Peter Fage Madsen, Jens Jørgen Nielsen, Torkil Nielsen og Christian Ydesen, som har læst forskellige kapitler kritisk, så de er ansvarlige for de fejl, der måtte være i slutproduktet.

Bogen er tilegnet min afdøde mor Ragnhild Lundkvist ('Tyt') og min svigermor Margharita Houndoumadi ('Jiajia').

I bogen forkortes millioner til <i>mio</i> , milliarder (engelsk 'billions') til <i>mia</i> , og trillioner til <i>tri</i> . 1 tri = 1.000 mia, 1 mia = 1.000 mio og 1 mio = 1.000.000. Størrelsesforhold: I 2005 var USA's BNP på \$12,5 tri, mens landets underskud overfor udlandet var \$0,8 tri.
--